

Aleš Bjelčevič in
Miran Hladnik

Življenje na robu ima svoj smisel

Pogovor s Tomom Virkom

Literarni zgodovinar, teoretik in esejist, a tudi smučar in plezalec Tomo Virk (letnik 1960) je redni profesor na komparativistiki ljubljanske Filozofske fakultete. Napisal je šestnajst knjig: o etiki v literaturi in literarni vedi, o metodologiji literarnih študij, postmoderni, Klementu Jugu, Vladimirju Bartolu, sodobni slovenski in svetovni prozi, nekaj knjig je tudi prevedel. Prejel je več nagrad, skratka pomembna slovenska akademska osebnost.

Tomo Virk
Foto Miran Hladnik

MH: Podatke smo prepisali, od kod le kot iz Wikipedije. Tu ni nič o tvoji športni polovici življenja. Saj ne boš protestiral, če geslo dopolnimo s poglavjem o tvojem alpinizmu?

Seveda ne bom protestiral, nikakor. Vesel bom. Celó na zavihku kake svoje knjige sem se predstavljal kot alpinist. To je zelo pomemben del moje identitete, bolj kot smučanje, s katerim sem se ukvarjal pred tem. Vzponov je nekaj čez 450, prvenstvenih okoli 20, smučarskih pa nisem štel (nekako jih nisem jemal kot kaj ekstremnega).

MH: Si rojen Ljubljčan, živiš pa na deželi, blizu geografskega središča Slovenije. Pred leti smo se slučajno srečali pri Plečnikovem spomeniku NOB v Litiji, ko sem na začetku vsakoletnega slavističnega romanja po Levstikovi poti iz Litije do Čateža študentom razlagal razliko med centrom in periferijo, med mestom in deželo. Ali prostor

bivanja vpliva na tvoj odnos do sveta? Iz spomina na Lipuševo knjigo *Odstranitev moje vasi*, ki je zelo kritična do slovenskega ruralizma, te sprašujem, ali si del vaše skupnosti, se udeležuješ njene vsakdanjega življenja (veselic, praznovanja obletic, pogrebov ...)?

No, meščan ima včasih idilične predstave o prvinskem vaškem življenju; a ko to življenje spozna od blizu, se mu te predstave pogosto razblinijo. Če navedem le en primer: omikan meščan je po mojih izkušnjah v povprečju precej bolj ekološko ozaveščen kot povprečen "podeželan". Pri meni osebno selitev na podeželje ni prav dosti spremenila. Že prej sem bil tesno povezan z naravo, v hribih in gozdovih sem se počutil bolj doma kot v mestu. Družaben pa nisem bil nikoli – in tudi na vasi nisem.

MH: Pod priimkom Virk najdemo pet znamenitih Slovencev, vse iz domžalskega konca in povezane z literaturo: poleg tebe sta bila v 19. stoletju to gostilničar Florijan, ki je dajal stanovanje Janezu Trdini, in duhovnik ter domoljubni pesnik Jožef. Tvoj brat Jani je pisatelj. Ali je bilo kaj literarnega tudi v tvojem očetu Janezu, ki je bil športni funkcionar in publicist? Zakaj bi mi ga sicer nekoč omenjal literarni zgodovinar Taras Kermauner?

Naša rodovna linija ni neposredno z domžalskega konca, v Domžale ali okolico smo se preselili pozneje. Starša se poklicno nista ukvarjala z literaturo, sta pa zelo rada brala in doma smo imeli v obdobju mojega otroštva kar precej veliko knjižnico, tako, kakršne so po navadi imele meščanske družine, ne pa tiste napol proletarskega porekla, kakršna je bila moja. Smo pa imeli po strani očetove mame, ki se je priženila k čevljarju, ugledne sorodnike. Taras je bil očetov bratranec.

MH: Gotovo je športno družinsko okolje zaslužno, da sta bila oba z bratom smučarska tekmovalca. Gorniško je (bilo) dejavnih precej ljudi iz sveta literature, literarne vede in umetnosti: Janez Strehovec, Igor Škamperle, Aleš Bjelčevič, Iztok

Osojnik, Dušan Jelinič, Tadej Golob, Marijan Lipovšek, Tine Mihelič ... Spletni forumi, namenjeni izmenjavi informacij o razmerah v gorah, so polni literarnega izražanja, kot da bi planinska doživetja klicala po umetnostnem jeziku. Je nemara med gorami in umetnostjo kaka globlja zveza?

V preteklosti je bilo med vrhunskimi alpinisti še nekaj umetnikov, npr. Marjan Keršič, Danilo Cedilnik in gotovo še kdo. Omenil bi Iztoka Tomazina, ki ga bolj poznamo kot alpinista, pa je napisal med drugim zelo kakovostno zbirko pesmi (spremni besedi sta prispevala Boris A. Novak in France Pibernik, uvod pa sam Dalajlama!). Po moji izkušnji je res vsaj potencialno neka globlja vez med umetnostjo, posebej literaturo, in gorništvom, vez, ki jo je mogoče opisati na različne načine. Lahko je to izkušnja presežnega ali – če koga izraz moti – neizrekljivega, lahko občutek duhovne svobode, pristnosti, neponarejenosti, hoje po robu in podobno. Lahko trenutek neokrnjene meditacije. Zato ne preseneča, da gorniki pogosto berejo kakovostno literaturo in tudi precej kakovostno pišejo, vsekakor z literarnimi ambicijami. Med značilnimi primeri je na primer Milan Romih.

AB: V 80-ih si preplezal veliko prvenstvenih smeri v Nad Šitom glavi, v Mt. Assiniboinu (Srebrni rog, 1000 m, VI-, s Tomazinom), v Tulovih gredah (z Matjažem Ravhekarjem). Ukvarjal si se tudi z alpinističnim smučanjem (prvenstveni spust v Prestreljeniku). Kateri vzponi in doživetja ti največ pomenijo?

Plezal sem v različnih navezah. Največ prvenstvenih je bilo v Nad Šitom glavi, ki je nekako postala "moja" stena, še dve ali tri v drugih stenah okoli Vršiča, pa v Lepem Špičju, Rjavini, Debeli peči, na Tulovih gredah, v Paklenici, v Oltarju, ena v Kanadi in najbrž še kje kakšna. Smučal pa nisem preveč načrtno, kot bivšemu tekmovalcu se mi je zdelo skoraj dolgočasno in mi je bilo plezanje večji izziv. V spominu mi je ostalo predvsem polnočno smučanje ob polni luni po sicer kratki, a kar precej strmi steni Viševnika s Tomazinom in Ravhekarjem – precej ekstremno, tudi skoraj mistično doživetje (sploh ne vem, ali je spust kje zabeležen). Zlasti glede na to, da je bilo to med služenjem vojaškega roka.

Težko bi delal hierarhijo med vzponi; bolj ali manj vse sem doživiljal intenzivno. En ali dva mogoče vseeno izstopata, na primer aklimatizacijska dirka na Mt. Assiniboine s Tomazinom, ko sva si ogledovala teren za prvenstveno smer. Nenavezana sva bila po Chouinardovi smeri (V+, 1000 m) na vrhu v dotlej rekordnem času (okoli tri ure ali še manj). Za Iztoka je bil to rutinski vzpon, sam pa dotlej nisem prav dosti soliral (čeprav ravno to zvrst najbolj cenim), vsaj težjih smeri ne. Še največ sem si drznil v Paklenici, kjer je dobra skala in sem se preizkusil na primer v Celjskem stebru (V+), ki ga prej v navezi še nisem plezal (pa se mi je začuda zdel lažji kot pozneje v navezah), ali nad "mojim" Vršičem v Kamenkovem kaminu (VI-/III-IV), ki

Mt. Assiniboine, Kanada. Chouinardova smer
Arhiv Toma Virka

Strumni vojaki Iztok Tomazin, Matjaž Ravhekar in
Tomo Virk pozimi 1985 na Viševniku Arhiv Toma Virka

Severna triglavska
stena, Stopnice v
nebo, 500 m, VII–/
VI+. Soplezalec Iztok
Tomazin
Arhiv Toma Virka

sem ga soliral večkrat. Ker sem veliko plezal z boljšimi alpinisti od sebe, je bilo precej vzponov zame močno adrenalinskih, na primer Joshua Tree (VIII–) v Tulovih gredah z Ravhekarjem. Meni je sicer v tej zelo tvegani smeri s krasno skalo, pa brez razčlemb, pripadel srednji, najlažji raztežaj (VI+), a ni bilo v njem prav nobene možnosti za varovanje, tako da sem si ga dobro zapomnil. Tudi krušljivega, kamnolomu podobnega raztežaja iz prvenstvene smeri v Debeli peči (Pasat, VII–), ki sem jo plezal s Tomazinom, ne bom tako zlahka pozabil.

AB: Iztoka Tomazina, očeta slovenskega prostega plezanja, in tudi izjemno talentiranega Ravhekarja, je zanimala t. i. duhovnost. Kaj vas je povezovalo?

Kar zadeva doživetja, je zelo pomembno, kdo je s teboj v navezi, in glede tega sem imel veliko srečo, da sem zvečine plezal z redkimi soplezalci, s katerimi smo si bili tudi duhovno sorodni. To pa sta bila ravno Tomazin in Ravhekar. Oba je vznemirjalo tisto, kar je pri alpinističnem doživetju neizrekljivo, in že nagonsko jima je bila (tako vsaj gledam na to) literatura blizu. Tomazin je ne nazadnje nihal med študijem medicine in primerjalne književnosti.

AB: V poglavju Religiozna razsežnost alpinizma svoje knjige *Ujetniki bolečine* si izhajal iz *Tumove (Pomen in razvoj alpinizma)* delitve alpinistov na športne, estetske, etične in religiozne in se

vprašal, kaj bi bila skupna (nezavedna) motivacija vseh štirih, in našel si jo v religiozni. Tuma športno motivacijo razlaga kot prirojeno veselje oz. gon do truda, nevarnosti, borbe in zmage, ki jih je bil mešan izgubil in zato znova poiskal v alpinizmu in drugih vrstah avanturizma. Toda zadovoljstvo ob taki športni zmagi ne odtehta skrajnih naporov in zlasti ne smrtne nevarnosti, ki je nujna sestavina alpinizma. Alpinista žene "nekaj več", ti praviš "hrepenenje" po "spoznanju dokončne resnice, smisla, skrivnosti" in si religiozno dimenzijo alpinizma definiriral kot "občutje hrepenenjske žalosti nedosegljivega cilja ljubezni". Kaj to pomeni?

Ja, takrat, ko sem to pisal, sem bil malce mlajši ... Če s teh besed odstranim patetiko, pa še vedno mislim isto. Najprej moram še enkrat poudariti, da so motivi za ukvarjanje z alpinizmom različni in da sami alpinisti glede na različne strukture svojih osebnosti alpinizem doživljajo različno. Sam sem opisoval zgolj tisti tip alpinista – zelo dobro sem ga poznal iz osebne izkušnje z najbližjimi soplezalci, ki ga ženejo bolj duhovne ambicije. "Religiozno" je tu označevalec za to in nima nujno kake neposredne zveze s konfesionalnimi religijami. Gre za občutje presežnosti. Tudi najpolnejše doživetje lahko v človeku pusti sled nečesa še neizpoljenega, presežek, ki je neodpravljen in je zato strukturne narave, zato se alpinistova pot, če parafraziram Zapolnika, nikoli ne konča. To je hrepenenjska struktura.

AB: V istem spisu praviš, da je slovenska alpinistična literatura v teh rečeh specifična. Kako?

Tu sem malce vključil svoje literarnovedno obzorje. Tudi za slovenski roman je po Janku Kosu in Dušanu Pirjevcu značilna hrepenenjska struktura, to pa prav zaradi posebnosti slovenske nacionalne zgodovine, ki – po Pirjevčevi teoriji – vpliva na strukturo slovenskega subjekta ... Malce zapleteno in dolgočasno. Danes o teh rečeh ne bi več govoril tako, čeprav se mi to miselno sovisje, ki seveda ni več aktualno, gledano za nazaj, še vedno ne zdi čisto iz trte izvito. Kvečjemu nekoliko pretirano.

AB: Napisal si temeljito knjigo o Klementu Jugu Vebrov učenec. Juga so prebirale vse generacije do danes. Jug ni bil privlačen zaradi svojih vzponov, saj razen enega ne presegajo III. stopnje, ampak zaradi etike, ki jo je razgrinjal v plezalnih spisih (Stena in smrt, zadnja izdaja 1997) in v programskem spisu O smotru alpinizma (1928). Tam pravi, da vrhunski alpinisti ne plezajo zaradi lepote, razvedrila, verskega doživetja ipd., ampak zaradi "zmag nad čim večjimi ovirami in nevarnostmi", ki so "preizkuševalnica volje in tovariške zvestobe", "srčno samozatajevanje in zapostavljanje samega sebe za tovariša". Smoter takega alpinizma je vzgoja in krepitev človekovega značaja, alpinizem pa bo "narodu in človeštvu [...] dal delavce s trdno voljo do zmagovanja vseh ovir". Je to razlog Jugove privlačnosti? In kaj o alpinizmu kot vzgojnem sredstvu meniš ti?

Jug je nedvomno vpeljal novo miselnost; upravičeno lahko velja za idejnega predhodnika alpinizma kot ekstremnega športa, obenem pa je alpinizmu dal tudi kulturno razsežnost (tedaj sicer bolj značilno za planinstvo). Njegov nauk – tak, kot je dejansko bil ali kakor ga je oblikovala legenda, vseeno je – je zanesljivo pozitivno vplival na razvoj slovenskega alpinizma in bil motivacija za marsikoga. Tudi v nazorih o alpinizmu kot sredstvu vzgoje je zrno resnice; če pa to vzamemo dobesedno, je seveda nekoliko pretirano. Alpinizem ti gotovo lahko izoblikuje in utrdi značaj – a to, kar si tako pridobil, lahko uporabiš tudi za napačne namene. Toda to je le en pomislek proti Jugovemu načrtu nacionalne vzgoje z alpinizmom; je še polno drugih, vseh ne morem naštetih. Naj le dodam, da imajo podoben vzgojni učinek lahko tudi druge dejavnosti. Če sem malce hudoben: maturant Jug je v istem kontekstu kot pozneje alpinizem kot vzgojno sredstvo za utrjevanje značaja, ki preprečuje zapadanje v dekadenco, hvalilo vojno!

AB: Juga so njegovi prijatelji kot Bartol in Zorko Jelinčič pa tudi njegov učitelj, znameniti filozof France Veber, poveljevali, privlačil je tudi Rebulo, Toneta Svetino in Jančarja, Jug je postal mit, ki ga v knjigi razbijaš. V čem je zgrešen?

Knjige nisem pisal z namenom razbijanja mita. Nasprotno, ko sem začel, sem bil še vedno njegov veliki vernik in knjiga naj bi bila spomenik Jugu. Bolj ko

sem se poglobljaj v vire in dokumentacijo, jasneje se je začel kazati konstrukt mitologizacije. Zato sem poskusil predvsem dokumentirati dejstva; ta seveda še vedno omogočajo različne interpretacije, a celota teh dejstev o Jugu vseeno kaže nekoliko drugačno podobo, kot jo je ponujala selekcija, kakršno je opravila mitologizacija. Ne glede na ta dejstva po mojem Jugova vloga v zgodovini slovenskega alpinizma ni sporna. Treba se je le znebiti nepotrebnega pretiravanja, da je bil izjemno dober plezalec, pa povečevanja njegovega etosa, njegove lastne osebnostne drže, ki ni bila čisto v skladu z rigoroznimi načeli, kakršna je razglašal in po njih strogo sodil druge – precej strože kot sebe. Naravnost smešna je legenda o Jugu kot pionirju profitašističnega boja na Primorskem ali o Jugu kot narodnem prebuditelju. Negotovo pa ostaja, kako genialen filozof je dejansko bil; o tem bi se morali izreči filozofi. Njegovi filozofski spisi pretirane genialnosti ne kažejo, le delovno disciplino in ambicijo. Res pa je, da je mogoče (a to doslej še ni dokazano, saj se s tem nihče resno ne ukvarja) Veber kakšne manjše

Planja, prvenstvena smer Meglena, 500 m, VI+/V+/II-IV. Soplezalec Iztok Tomazin Arhiv Toma Virka

Z Iztokom Tomazinom po vzponu v prvenstveni smeri Vaja (VI-/III-V) v zahodni steni Velikega Oltarja leta 2007
Arhiv Toma Virka

popravke svoje filozofije opravil tudi na podlagi Jugovih ugotovitev.

AB: Jug kot filozof se je ukvarjal z dvema filozofskima disciplinama: spoznavno teorijo (epistemologijo) o tem, kako poteka naše spoznavanje sveta in kako zanesljivo je, in z etiko. Ali sta ti področji povezani, kakšna je njegova etična teorija in kako je povezana z njegovo alpinistično etiko?

Kolikor lahko presodim, sta ti področji povezani le "metodološko"; pri Jugu ju povezuje predmetna teorija, nekakšna psihološko obarvana fenomenološka filozofija, ki je bila podlaga ne le Jugove spoznavne teorije, ampak tudi etike. Toda gledano vsebinsko ni med disciplinama nobene povezave in tudi Jug je med njima strogo razločeval – vsaj med spoznavno teorijo in "materialno" etiko, kakršno je snoval sam. Jug za čisto filozofijo morda ni bil zelo nadarjen. Bil pa je precej egocentričen in introvertiran in mu je bila zato Vebrova filozofija, ki je v dobršni meri temeljila na samoopazovanju, blizu. Kjer se je prevesila v čisto filozofsko spekulacijo, je Jug postajal negotov. Zato je opustil spoznavno teorijo, ki je vendarle tudi spekulativna, in se usmeril v etiko, ki je že po naravi precej

bolj praktična disciplina. Žal pa ne vemo natanko, kakšna naj bi bila ta etika nazadnje videti. Množica zapiskov, ki jih je Bartol še videl, se je namreč izgubila – morda, podobno kot doktorat, za vselej, ali pa neprepoznana trohni na kakem podstrešju.

Alpinistične etike Jug ni zares gradil na podlagi Vebrove filozofije. Blíže je asketskim življenjskim nazorom, ki jih je morda v osnovi prinesel od doma ter prek raznih obrambnih in kompenzacijskih psiholoških mehanizmov nadgradil in izostril. Dodati pa je še treba, da so bile osnovne vrednote Jugove alpinistične etike (tovarištvo npr., premagovanje težav itn.) v gorništvu tedaj že ustaljene in zato ne ravno njegova iznajdba. Celotna misel, da bi lahko alpinizem bil utrjevalnica narodnega značaja, ni bila nič drugega kot različica vloge, ki so jo okoli preloma stoletij in pozneje začeli pripisovati telesni vzgoji nasploh. Ne nazadnje je iz te ideje zrastle kar nekaj telovadnih društev – take ali drugačne "barve".

AB: Napisal si dve knjigi o etičnem interpretiranju literature. O alpinistični etiki se zadnja desetletja malo govori in piše (Strojinova knjiga *Etika in odgovornost v gorah* je iz leta 1995, zbornik *Náša alpinistična misel* pa iz 1988), zreducira se jo na vprašanje uporabe tehničnih pomagala pri vzponu. Toda etika v ožjem smislu so že omenjena vprašanja tovarištva in samozatajevanja, ki se najbolj zaostrijo v smrtnih nevarnostih: ali smem prerezati vrv, kadar bi bil soplezalčev padec smrten za oba; ali smem na gori pustiti ranjenega ali izčrpanega tovariša, kadar bi reševanje ogrozilo tudi moje življenje (to so resnični in ne filmski problemi). Ali je o tem mogoče karkoli reči, ne da bi moralizirali?

Zelo dobro vprašanje, odlično, pravzaprav bistveno! Nekakšen splošen odgovor, ki velja tudi za to specialno vprašanje, poskušam posredno podati v knjigi *Literatura in etika*. Moraliziranje po mojem ni pravi pristop in zasnovati pravila, ki bi jih lahko podajali v alpinističnih šolah, tudi ne zadošča. V idealnem primeru je to podobno pravilom, ki jih programerji vnašajo v pametne avtomobile in so lahko le zelo splošna, presplošna. Pa še tu so nerešljive dileme. Povožiti (kadar ni druge možnosti) starca ali otroka – tu odgovor (naj se sliši še tako grobo; a ker sem tudi sam že prileten, si to grobstvo smem dovoliti) ni tako težak. Težji je, ko imamo na eni strani otroka, na drugi pa, recimo, dvajset odraslih. Ali pa recimo nosečnico. A tudi če za vse te primere najdemo ustrezne parametre ravnanja, vsega nikakor ne moremo predvideti. Lahko gre za izbiro med na vsaki strani enim moškimi srednjih let. Vozilo ima le ta podatek, ne ve pa, kdo je bolj pogrešljiv (en je lahko pedofil, drugi velik dobrodelnež). A tudi če bi vozilo imelo ta dva podatka, si je skoraj nemogoče zamisliti program, ki bi vključeval vse mogoče kombinacije. – Poanta? Težke etične situacije so po svoji naravi singularne. Podlaga za odločanje so lahko neka splošna pravila, ki pa jih moramo zaradi posebnosti situacije včasih morda prekršiti, ravno če hočemo ravnati etično – ali še bolje: tako kot je prav.

Tomo Virk (prvi z desne) leta 2005 med kolegi komparativisti na Grintovcu na Dolenjskem
Foto Miran Hladnik

Toda te vednosti ti ne da nobeno pravilo, temveč edinolesno ustrezno razvita etična zavest. Idealističen projekt, vem, ampak po mojem je prava pot krepitev te zavesti, ne pa dajanje natančnih navodil. Vsaj na zelo zelo dolgi rok. Praktično pa to seveda ni, zato "moraliziranja" – ali lepše: ponotranjanja etičnih in moralnih norm – žal vseeno še ni mogoče kar odpraviti. Podajanje pozitivnih moralnih zgledov za težke situacije se mi zato ne zdi zgrešeno. Če ne drugega, so lahko v krizni situaciji protiutež našemu nagonskemu egoizmu, tako da vsaj začutimo etično dilemo.

AB: Alpinizem je smrtno nevaren, to je del njegovega bistva, a je za alpiniste tolikšna vrednota, da ga s svojimi članki in knjigami, kot gorski vodniki in alpinistični inštruktorji celo implicitno priporočamo. Zakaj bi bilo namerno izzivanje smrti vrednota? Zaradi "priporočanja" smrtno nevarne dejavnosti imamo/smo imeli vsi in verjetno tudi ti moralne pomisleke: kako si jih reševal?

Ne vem, sam nikoli nisem namerno izzival smrti in alpinizma tudi nisem tako razumel. Res pa je, da se slej ko prej – in to ne le enkrat – znajdeš v položaju, ko se zaveš, da je tveganje smrtno. Ko sem bil mlajši, se mi je zdelo tveganje dovolj razumno majhno, zlasti v primerjavi z "dobičkom", morda celo – to je imel v mislih Jug – z osebnostno rastjo ob premagovanju takih nevarnosti. Danes temu nisem več tako izpostavljen in verjetno ne morem več ustrezno presojeti, zato niti

nočem. Vidim pa tudi še zdaj, da ima kdo, ki je trezen, ima zadostno mero samokritičnosti in se zadeve loteva resno, kar precej možnosti, da preživi dolgo in uspešno alpinistično kariero. Seveda, tudi takim se lahko zgodi nesreča, toda ne le v hribih. Lahko v avtomobilu ali pri podiranju dreves.

MH: Karizmatični profesor Pirjevec je na predavanjih vedno znova govoril o izkušnji smrti kot pogoju dobre literature. Ifigenija Zagoričnik ga je nekoč malone ogorčeno vprašala, kako naj bo dobra pesnica, če pa ni preživela nobene vojne in take izkušnje nima. Pirjevec je umrl, preden si se vpisal na primerjalno književnost, pa vendar: lahko povežeš Pirjevčevo izkušnjo smrti z alpinističnim doživljanjem bližine smrti?

Na ravni občečloveške izkušnje gotovo. Pirjevec je sicer svojo izkušnjo formuliral na podlagi Heideggerjeve filozofije, a v ozadju filozofskih formulacij je gotovo bila osebna izkušnja. Če prevedemo Heideggerjeve in Pirjevčeve filozofske pojme v bolj dostopno govorico, dobimo natanko misel, ki jo je v alpinistični knjigi *Smisel in spoznanje* formuliral alpinist (in še vse kaj drugega) Matevž Lenarčič: "Življenje na robu ima svoj smisel. Dobi ga takrat, ko se zaveš, da so onstran tega roba izginili tvoji najbližji. Življenje postane življenje, ker veš, da se konča s smrtjo ... Spoznanja o smrti te nenehno postavljajo v sredo življenja." ○

deuter

PRIPRAVLJENI RAZISKOVATI
GORE, KORAK ZA KORAKOM.

#GETMOVIN